

УГОЛОВНОЕ ПРАВО, УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

УДК 343.3/.7

ДО ПИТАННЯ ПРО ВІК ЯК ОЗНАКУ СУБ'ЄКТА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ РОБІТ ІЗ ПІДВИЩЕНОЮ НЕБЕЗПЕКОЮ (СТ. 272 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

Дмитро ВЕТРОВ,

здобувач кафедри кримінального права та процесу
ДВНЗ «Національна академія управління»

SUMMARY

In the article the research of the age as a sign of the subject of the offence of safety regulations during the performance of work with high risk under Art. 272 of the Criminal Code of Ukraine. The analysis of current legislation is carried out. The problematic issues of the age as a sign of the subject of the crime under Art. 272 of the Criminal Code of Ukraine are considered. The opinions of the soviet and the modern scientists about the age as a sign of the subject of the offence of safety regulations during the performance of work with high risk under Art. 272 of the Criminal Code of Ukraine are considered. The categories of persons who may be the subject of the offence of safety regulations during the performance of work with high risk are defined and their characteristic is exercised.

Key words: offence of safety regulations, work with high risk, subject of the crime, signs of the subject, age.

АНОТАЦІЯ

У статті проводиться дослідження віку як ознаки суб'єкта порушення правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою, передбаченого ст. 272 Кримінального кодексу України. Здійснюється аналіз чинного законодавства. Розглядаються проблемні питання щодо встановлення віку як ознаки суб'єкта злочину, передбаченого ст. 272 Кримінального кодексу України. Розглядаються думки радянських та сучасних науковців щодо віку як ознаки суб'єкта порушення правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою, передбаченого ст. 272 Кримінального кодексу України. Визначаються категорії осіб, які можуть бути суб'єктом порушення правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою, та здійснюється їх характеристика.

Ключові слова: порушення правил безпеки, роботи з підвищеною небезпекою, суб'єкт злочину, ознаки суб'єкта, вік.

Постановка проблеми. У теорії кримінального права під суб'єктом злочину розуміють особу, яка наділена сукупністю ознак, що дають підстави для її притягнення до кримінальної відповідальності. Однією з обов'язкових ознак суб'єкта злочину, у тому числі й порушення правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою, є його вік, а тому надзвичайно важливим і в теоретичному, і в практичному плані є питання щодо того, з якого віку особа, яка вчинила протиправне діяння, передбачене ст. 272 Кримінального кодексу України (далі – КК України), може бути притягнута до кримінальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове дослідження віку як ознаки суб'єкта порушення правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою (ст. 272 КК України) здійснювалось у працях В.І. Антипова, В.І. Борисова, О.О. Дудорова, А.А. Євдокімова, Е.М. Зінченка, Г.С. Крайника, Е.А. Коренкової, І.П. Лановенка, В.О. Навроцького, В.І. Осадчого, В.І. Павликівського, О.О. Пашенка, Т.І. Похлеби, Г.І. Чангулі, О.В. Шевченка та інших. Проте окремі проблемні питання щодо віку як ознаки суб'єкта злочину, передбаченого ст. 272 КК України, залишаються ще не вирішеними та потребують подальшого розроблення.

Мета статті – здійснити аналіз вікової ознаки суб'єкта порушення правил безпеки під час виконання робіт

із підвищеною небезпекою, передбаченого ст. 272 КК України.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, КК України в ч. 1 ст. 22 визначає загальний вік кримінальної відповідальності – 16 років, а в ч. 2 цієї статті встановлено знижений вік кримінальної відповідальності – 14 років. У зв'язку з відсутністю ст. 272 КК України в переліку складів злочинів у ч. 2 ст. 22 КК України, за вчинення яких кримінальна відповідальність настає з 14 років, та відсутністю певної конкретизації віку в диспозиції ст. 272 КК України можемо зробити висновок, що за порушення правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою, відповідальність настає на загальних підставах, тобто із 16 років.

При цьому необхідно зауважити, що дискусія з приводу віку суб'єкта порушення правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою розпочалась ще за дії КК 1960 року під час дослідження ст. 218 «Порушення правил безпеки гірничих робіт». Деякі дослідники, зокрема М.Д. Дурманов, В.І. Антипов, П.С. Матишевський та О.В. Шевченко, вважали, що за вчинення цього злочину кримінальна відповідальність настає на загальних підставах, тобто із 16 років [1, с. 87; 2, с. 907; 3, с. 14].

У свою чергу такі радянські вчені, як В.А. Сергієвський, І.М. Сорочотягін, Е.М. Зінченко, М.С. Грінберг, Р.Т. Нуртаєв [1, с. 87–88; 4, с. 13; 5, с. 17] зауважували, що

за аналізований злочин кримінальна відповідальність має наставати з 18 років. Учені в цьому випадку враховували той факт, що на підземні роботи приймаються повнолітні особи, крім того, необхідно враховувати нездатність неповнолітніх забезпечувати безпечно застосування технічних пристроїв [1, с. 87–88].

Серед сучасних науковців думки також розділяються. Так, В.О. Навроцький із цього приводу зауважує, що до робіт із підвищеною безпекою на виробництві чи будь-якому підприємстві можуть бути допущені лише повнолітні особи. Відповідно, й обов'язки з виконання правил безпеки покладаються лише на осіб, які досягли 18-річного віку. З такого віку настає і кримінальна відповідальність за ст. 272 КК України. Якщо ж діяння, що становлять собою порушення правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною безпекою, вчинила особа, яка не досягла 18-річного віку (наприклад, вчинивши відповідні дії самовільно), то вона підлягає відповідальності за статтями про злочини проти життя та здоров'я особи чи злочини проти власності [6, с. 840]. Такі вчені, як О.О. Дудоров, Р.О. Мовчан, В.І. Борисов, Н.В. Нетеса підтримують точку зору В.О. Навроцького [7, с. 181; 8, с. 82].

Звернувшись до чинного трудового законодавства, ми з'ясували, що відповідно до ст. 190 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) забороняється застосування праці осіб молодше вісімнадцяти років на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах [9]. Зі змісту цієї статті можна зробити висновок, що неповнолітні особи як робітники до робіт із підвищеною безпекою не допускаються, а відтак і не можуть бути суб'єктом досліджуваного злочину.

Ми вважаємо досить обґрунтованою позицію законодавця з приводу того, що до робіт із підвищеною безпекою допускаються лише повнолітні. Це пов'язано з тим, що, по-перше, держава передусім має захищати неповнолітніх, забезпечувати нормальний розвиток їх здоров'я. По-друге, неповнолітні в силу свого розумового, інтелектуального, фізіологічного й психологічного розвитку просто не можуть у повній мірі володіти тими властивостями, якими володіє повнолітня особа. Роботи з підвищеною безпекою потребують певних стійких психічних властивостей, оскільки в порівнянні зі звичайними роботами є складнішими та більш небезпечними. Такі стійкі психічні властивості не притаманні неповнолітнім.

Натомість О.О. Пашенко, досліджуючи такий злочин проти безпеки виробництва, як порушення правил ядерної або радіаційної безпеки, близький за змістом до порушення правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною безпекою, висловлює дещо іншу думку. Він також наголошує на тому, що згідно із законодавством допуск до робіт на ядерній установці або джерелі іонізуючого випромінювання осіб молодших 18 років не допускається. Учений зауважує, що це положення закріплене в ядерному законодавстві України виключно з міркувань охорони здоров'я неповнолітніх осіб. Виходячи з того, що єдиним джерелом кримінального права є закон про кримінальну відповідальність (який встановлює загальний вік кримінальної відповідальності 16 років), норми ядерного права не можуть служити підґрунтям для підвищення віку кримінальної відповідальності певних осіб до 18 років. Тому, коли неповнолітня особа все ж таки була прийнята на роботу на виробництво, де використовуються ядерні або радіоактивні матеріали (наприклад, у разі

надання неправдивих відомостей, підроблення документів, що засвідчують вік), вона може нести відповідальність за ст. 274 КК України із 16 років [10, с. 171]. Ми підтримуємо позицію О.О. Пашенка та вважаємо, що із цього приводу справедливо писав М.Д. Шаргородський: «Людина в сучасному суспільстві повинна відповідати за те, що вона приймає на себе відповідальність за діяльність або дію, з наслідками яких вона впоратися не в змозі» [11, с. 39].

Таким чином, робітники можуть визнаватися суб'єктом злочину, передбаченого ст. 272 КК України, із шістнадцяти років у випадках надання неправдивих відомостей, підроблення документів, що засвідчують вік під час працевлаштування на виробництвах і підприємствах, де виконуються роботи з підвищеною безпекою. В усіх інших випадках робітники повинні визнаватися суб'єктом злочину, передбаченого ст. 272 КК України, лише з досягненням повноліття.

Проте необхідно наголосити, що в науковій літературі зазначається, що суб'єктом досліджуваного нами злочину також можуть бути громадяни-суб'єкти підприємницької діяльності та службові особи [12, с. 26; 8, с. 82; 13, с. 530; 14, с. 327], оскільки закон наділяє і їх обов'язком забезпечувати безпеку виробництва та дотримувати правила безпеки під час виконання робіт із підвищеною безпекою.

Так, основними нормативно-правовими актами, які повинні дотримувати громадяни-суб'єкти підприємницької діяльності й службові особи на виробництві та підприємствах, де виконуються роботи з підвищеною безпекою є Закон України від 14 жовтня 1992 року № 2694-ХІІ «Про охорону праці» та Постанова Кабінету Міністрів України № 1107 від 26 жовтня 2011 року «Про затвердження Порядку видачі дозволів на виконання робіт підвищеної безпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної безпеки».

Таким чином, ст. 13 Закону України від 14 жовтня 1992 року № 2694-ХІІ «Про охорону праці» визначає обов'язок роботодавця створити на робочому місці в кожному структурному підрозділі умови праці відповідно до нормативно-правових актів, а також забезпечити додержання вимог законодавства щодо прав працівників у галузі охорони праці [15].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 1107 від 26 жовтня 2011 року «Про затвердження Порядку видачі дозволів на виконання робіт підвищеної безпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної безпеки» для отримання дозволу на виконання робіт із підвищеною безпекою роботодавець виробник або постачальник (уповноважена ним особа) мають подати до органу Держгірпромнагляду висновок експертизи щодо додержання вимог законодавства з питань охорони праці та промислової безпеки під час виконання заявлених робіт [16]. Викладене свідчить про те, що законодавець наділив обов'язком дотримувати правила безпеки під час виконання робіт із підвищеною безпекою та суб'єктів підприємницької діяльності. При цьому, як бачимо, цей обов'язок виникає з моменту початку підприємницької діяльності, пов'язаної з роботами з підвищеною безпекою.

Також на власників (керівників) зазначених підприємств покладається обов'язок забезпечувати проходження працівниками медичного огляду з метою встановлення фізичної та психофізіологічної придатності до виконання цієї роботи, їх професійну підготовку, безпеку робіт, додержання інших встановлених нормативів у цій сфері.

Особливі вимоги пред'являються також до керівників та головних фахівців таких підприємств, які повинні мати вищу освіту, що відповідає профілю цього підприємства, а в разі, якщо підприємства здійснюють видобуток корисних копалин особливо небезпечним підземним способом, ще й стаж керівництва підземними гірничими роботами не менш як 5 років [17, с. 197].

Таким чином, оскільки й суб'єкти підприємницької діяльності, і службові особи можуть бути суб'єктами злочину, передбаченого ст. 272 КК України, то питання щодо віку, з якого можливо їх притягувати до кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою, потребує певної конкретизації.

Так, відповідно до ст. 50 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) право на здійснення підприємницької діяльності, яку не заборонено законом, має фізична особа з повною цивільною дієздатністю. Закон пов'язує набуття повної цивільної дієздатності з досягненням повноліття (ст. 34 ЦК України).

Однак ЦК України містить положення про те, що повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і бажає займатися підприємницькою діяльністю. У такому разі повна дієздатність виникає з моменту державної реєстрації фізичної особи як підприємця [18].

Водночас Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III в ст. 22 також передбачає, що діти, які досягли 16-річного віку, мають право займатися підприємницькою діяльністю [19].

Таким чином, можемо констатувати, що особи можуть займатися підприємницькою діяльністю із 16 років, а відтак і бути суб'єктом порушення правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою із цього ж віку.

Що стосується суб'єкта порушення правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою, який є службовою особою, то необхідно зазначити, що відповідно до КК України службовими особами є особи, які постійно чи тимчасово обіймають на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи або організації [20].

Також слід наголосити, що в законодавстві, включаючи КК України, не визначено мінімальний вік службової особи, так само як і немає жодних обмежень щодо визнання неповнолітнього службовою особою.

Варто визначити, які ж службові особи можуть бути суб'єктом злочину, передбаченого ст. 272 КК України. У контексті цього питання О.О. Бахуринська зауважує, що фізична особа, яка здійснює підприємницьку діяльність через створення приватного підприємства із залученням найманої праці, у разі виконання нею організаційно-розпорядчих обов'язків стосовно найманих працівників виступає як службова особа. У випадку порушення такою особою вимог законодавства про працю вона буде нести кримінальну відповідальність саме як службова особа підприємства [21, с. 122–123]. А в інших випадках службовою особою може бути особа, яка виконує організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції за спеціальним повноваженням, яким наділяється повноважним органом чи повноважною службовою особою

підприємства, установи чи організації. Якщо такі функції пов'язані з обов'язком дотримувати правила безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою, то за умови порушення зазначених правил і настанні суспільно небезпечних наслідків, передбачених ст. 272 КК України, така службова особа може бути суб'єктом досліджуваного злочину.

Таким чином, можемо зробити висновок, що службовою особою як суб'єктом порушення правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою може бути сам громадян-суб'єкт підприємницької діяльності, який виконує організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції на підприємстві, установі чи організації, пов'язані з обов'язком дотримуватися правила безпеки, або інша особа, яку уповноважили на виконання зазначених функцій певний повноважний орган чи повноважна службова особа.

Водночас, здійснюючи розгляд суб'єкта порушення правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою, необхідно зазначити, що в науковій літературі часто постає питання щодо визнання суб'єктами злочину, передбаченого ст. 272 КК України, сторонніх осіб для підприємств та виробництв, де проводяться роботи з підвищеною небезпекою.

Що стосується цієї категорії осіб, то Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 року № 7 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» визначає, що такі сторонні особи, як екскурсанти, робітники інших установ та організацій тощо можуть нести відповідальність за ст. 272 КК України у випадках, якщо до їхнього відома у встановленому порядку було доведено правила безпеки на відповідних об'єктах [22]. Позицію Пленуму Верховного Суду розділяють В.І. Осадчий, Г.С. Крайник, О.О. Пашенко [12, с. 26; 23, с. 18].

З Постанови Пленуму Верховного Суду зрозуміло, що не всі сторонні особи в разі порушення правил безпеки на підприємстві чи виробництві можуть визнаватися суб'єктом досліджуваного злочину, а лише ті, які певним чином до нього відносяться та яким доведено правила безпеки на відповідних об'єктах. При цьому, на наш погляд, факт доведення до такої категорії осіб правил безпеки на відповідних об'єктах має бути підтверджений документально з їх обов'язковим підписом про те, що вони ознайомлені з такими правилами. Водночас, враховуючи той факт, що законодавець встановлює за злочин, передбачений ст. 272 КК України, кримінальну відповідальність із 16 років, у разі порушення правил безпеки сторонніми особами, до відома яких їх доведено на відповідних об'єктах, вони можуть визнаватися суб'єктами досліджуваного злочину із 16-річного віку.

Поряд із цим необхідно зазначити, що у випадку ж порушення правил безпеки особою, яка не має відношення до виробництва чи підприємства з підвищеною небезпекою, тобто такою, яка не займається постійно або тимчасово роботою на зазначеному об'єкті, якщо це спричинило шкоду охоронюваним ст. 272 КК України суспільним відносинам, дії такої особи мають кваліфікуватись за іншими статтями Особливої частини КК України – ст. 119 та ст. 128 КК України. Такі особи, якщо вони навіть опинились у зоні проведення робіт із підвищеною небезпекою та порушили певні правила безпеки, не мають ніякого відношення до виконання таких робіт, на них не розповсюджується обов'язок дотримувати правила безпеки виробництва, а

тому визнаватись суб'єктом злочину, передбаченого ст. 272 КК України, вони не можуть.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можемо зробити висновок, що суб'єктом порушення правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою можуть бути такі особи: 1) громадяни-суб'єкти підприємницької діяльності, які досягли 16 років; 2) службові особи, які досягли 16 років; 3) робітники, які досягли 18 років, окрім випадків працевлаштування на виробництві чи підприємстві, де виконуються роботи з підвищеною небезпекою, шляхом завідомо неправдивого повідомлення про свій вік (такі особи повинні нести відповідальність за ст. 272 КК України із 16 років); 4) сторонні особи в разі порушення правил безпеки на підприємстві чи виробництві, якщо до їхнього відома у встановленому порядку було доведено правила безпеки на відповідних об'єктах, які досягли 16 років.

Список використаної літератури

1. Зинченко Э.Н. Уголовная ответственность за нарушение правил безопасности горных работ / Э.Н. Зинченко. – К. ; Донецк : Высшая школа, 1979. – 148 с.
2. Уголовный кодекс Украины. Научно-практический комментарий / отв. ред. В.И. Шакун, С.С. Яценко. – 5-е изд., доп. – К. : А.С.К., 1999. – 1088 с.
3. Шевченко А.В. Преступные нарушения правил безопасности горных и строительных работ и их уголовно-правовая квалификация (По материалам Казахской ССР) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / А.В. Шевченко. – М., 1978. – 22 с.
4. Зинченко Э.Н. Уголовная ответственность за нарушение правил безопасности горных работ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Э.Н. Зинченко. – Х., 1976. – 20 с.
5. Нуртаев Р.Т. Борьба с преступными нарушениями правил безопасности ведения работ в шахтах и проблемы ее эффективности : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Р.Т. Нуртаев. – М., 1984. – 20 с.
6. Научно-практический комментарий Криминального кодекса Украины / за ред. М.И. Мельника, М.И. Хавронюка. – 7-ме вид., переробл. та допов. – К. : Юридична думка, 2010. – 1288 с.
7. Дудоров О.О. Проблеми кримінальної відповідальності за злочини проти безпеки виробництва / О.О. Дудоров, Р.О. Мовчан // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – С. 174–184.
8. Борисов В.І. Щодо проблеми відмежування порушення правил охорони або використання надр (ст. 240 КК) від порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою (ст. 272 КК) / В.І. Борисов, Н.В. Нетеса // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. – Вип. 25. – 2013. – С. 74–86.
9. Кодекс законів про працю України станом на 5 березня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
10. Пашенко О.О. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки: соціальна обумовленість і склад злочину : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О.О. Пашенко. – Х., 2004. – 220 с.
11. Шаргородский М.Д. Научный прогресс и уголовное право. Избранные работы по уголовному праву / М.Д. Шаргородский. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 434 с.
12. Осадчий В.І. Злочини проти безпеки виробництва : [монографія] / В.І. Осадчий. – К. : Видавництво ТОВ «НВП» Інтерсервіс», 2012. – 60 с.
13. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.] ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина. – 2013. – 1040 с.
14. Кримінальне право України : особлива частина : [підручник] / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.] ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – 608 с.
15. Про охорону праці : Закон України № 2694-ХІІ від 14 жовтня 1992 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>.
16. Про затвердження Порядку видачі дозволів на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки : Постанова Кабінету Міністрів України № 1107 від 26 жовтня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1107-2011-%D0%BF%card6#Public>.
17. Борисов В.І. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою : [монографія] / В.І. Борисов, Г.С. Крайник. – Х. : Юрайт, 2012. – 296 с.
18. Цивільний кодекс України станом на 12 лютого 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
19. Про охорону дитинства : Закон України № 2402-ІІІ від 26 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.
20. Кримінальний кодекс України станом на 8 березня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
21. Бахуринська О.О. Кримінально-правова характеристика порушення вимог законодавства про охорону праці (ст. 271 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О.О. Бахуринська. – К., 2007. – 235 с.
22. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 року № 7 // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 8. – Ст. 15.
23. Крайник Г.С. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Г.С. Крайник. – Х., 2011. – 20 с.